

Zgodovina za vse, vse za zgodovino,
 leto II, št. 2, 1995,
 Zgodovinsko društvo Celje, Celje 1995

Pot, na katero je leta 1994 stopilo Zgodovinsko društvo v Celju, je sicer v današnjem vsesplošnem pomanjkanju denarja za tovrstne dejavnosti trnova, vendar je uredniškemu odboru in sodelavcem te zgodovinske revije kljub temu uspelo nadaljevati začrtano pot.

Tako je pred nami že četrti zvezek Zgodovine za vse, ki naj bi preteklost približala širšemu sloju hralcev. Lahko bi rekli, da je moto revije: "Stran s suhoparnim nizanjem golih dejstev - življenje naj piše zgodovino in zgodovina naj piše o življenju."

Tematsko je revija razdeljena na tri sklope:

1. Zgodbe, ki jih piše življenje
2. Brez njih ni športa
3. S knjižne police

V prvem sklopu so prispevki, ki segajo v drugo polovico 19. in prvo 20. stoletja.

Najdalj nazaj seže članek dr. Janeza Cvima Ohesiti za pete in sevreti nad ognjem (str. 9-15), v katerem obravnava odnos Slovencev do habshurške monarhije v letih 1848-1918. Avtor ugotavlja, da sicer večina Slovencev z Avstrijo ni bila zadovoljna, je pa bila avstrijsko orientirana.

Dr. Andrej Studen je v prispevku Bojimo se, da bo tekla kri (str. 1-8) posegel v leto 1899, ko so bili v Celju nacionalni boji med Slovenci in Nemci na višku in je napovedani prihod Čehov v Celje pomenil za Nemce le slovansko izzivanje.

Talijini umetnosti sta posvečena dva prispevka, in sicer: članek Dragana Matiča Gledališča kot taka po svojem postanku nimajo kulturnega pomena (str. 16-26), ki obravnava kulturno politiko na Kranjskem na prelomu stoletja, vpliv politike na kulturo in delovanje cenzure ter članek Aleša Gabriča Ali se prav piše Županova Micka ali predsednikova hči (str. 38-57), v katerem nam avtor predstavi amatersko dejavnost v letih 1945-1955. To je bil čas razcveta amaterskega odra in repertoarja v stilu takratne ideologije. Že v začetku petdesetih let pa je stroka prevladala nad ideologijo.

Aleksander Žižek v prispevku obravnava Sirota jaz v zaporu živim (str. 27-37) zadnje čase dokaj aktualno tematiko poveljnih pobojev in predstavlja nekoliko drugačen pogled na razmere v poveljnih zapori in kazenskih taboriščih. Ob pesnih Alojza Tinguška se seznanimo z življenjem v taborišču Teharje in usodami sojetnikov.

V drugem sklopu je priobčen prispevek dr. Igorja Grdine Čemerne žetev Jožeta Toporišiča (str. 58-68), v katerem daje odgovor na "Toporišičeva iz trte izvita izvajanja in na škandalozne razmere v slavistiki v Republiki Sloveniji, kjer se poskuša teptati svoboda izražanja znanstvenih mnenj".

V tretjem sklopu so predstavljena naslednja dela:

- Marko Štuhec: Rdeča postelja, ščurki in solze

vdove Prešeren. Studia humanitatis, Apes 1; Ljubljana 1995, 201 strani (Aleksander Žižek)

- To in ono o meščanstvu v provinci, uredili Tjajana Badovinac in Rolanda Fugger Germadnik, Pokrajinski muzej Celje, Celje 1995, 80 strani (Bojan Cvelfar)

- Peter Burke: Venice and Amsterdam, A Study of Seventeenth-Century Elites, Polity Press, Cambridge 1994, 170 strani (Andrej Pančur)

- Slovenska kronika XX. stoletja 1900-1941, več avtorjev, Nova revija, Ljubljana 1995, 457 strani (Katarina Kobilica)

Ivanka Zajc-Cizelj

Milko Mikola, Sodni procesi na Celjskem 1944 - 1951,
 Publikacija Zgodovinskega arhiva v Celju, Študije 1, Celje 1995, 230 strani

Delo arhivista Milka Mikole, s katerim posega v obdobje oblikovanja "revolucionarnega" sodstva, začena zbirko Študije, ki obeta, da bo Zgodovinski arhiv v Celju presegel izdajanje izključno "servisnih" in uporabniku arhivskega gradiva namenjenih tiskov.

Magister Milko Mikola s priučujočim delom začasno zaključuje svoje intenzivno ukvarjanje s problematiko poveljnih razlastitev in zlorab sodstva v politične namene. Pri omenjeni študiji gre za "ubeseditve" več stotin suhoparnih sodnih spisov, ki so nastali pri naslednjih pravosodnih organih: pred partizanskimi vojaškimi sodišči (med vojno v okviru IV. operativne cone, po vojni pa pred vojaškim sodiščem mesta Celja in pred vojaškim sodiščem Mariborskega vojnega področja, senata v Celju), pred senatom Sodišča narodne časti (SNČ) v Celju ter pred okrajnim in okrajnim sodiščem v Celju.

Knjiga je razdeljena na pet pomenskih sklopov, ki zajemajo delovanje prej naštetih sodnih oblastev, znotraj teh tematskih sklopov pa je avtor snov združil tudi glede na udeležence/obtožence in obsojence v teh procesih, tako da delo ne predstavi le avtopsije sodnega aparata, temveč tudi poglobljeno študijo o odnosu revolucionarne oblasti do nekaterih družbenih skupin (podjetnikov, trgovcev in posestnikov, sodelavcev okupatorja, velikih kmetov, pripadnikov slovenskega domohranstva in delavcev).

Prvo poglavje bralca seznanja z začetki revolucionarnega (partizanskega) sodstva na Celjskem, opiše pa tudi nekaj primerov nesodnih likvidacij, ki so jih nad "nasprotniki" narodnoosvobodilnega gibanja povsem mimo obstoječih predpisov in na svojo pest izvajali različni terenci in posamezne nižje partizanske enote. Avtor je to poglavje posrečeno povezal z že

izdano literaturo (J. Vodušek-Starič, Prevzem...), nadgradil pa jo je z dokumentiranimi primeri s celjskega območja. Prvi vsebinski sklop zaključuje seznam nekaterih med vojno na smrt obsojenih in tudi nesodno usmrčenih oseb s celjskega območja.

Drugo poglavje je posvečeno delovanju partizanskega vojaškega sodstva (omenjenih dveh vojaških sodišč), ki je odigralo pomembno vlogo pri obračunu s po vojni vrnjenimi pripadniki oboroženih formacij in domačimi Nemci, ki so jih dolžili sodelovanja z okupatorji, izvirali pa so večinoma iz bogatih podjetniških ali trgovskih družin. Tudi to poglavje spremlja imenski seznam - tokrat po vojni nesodno likvidiranih oseb.

Tretje poglavje razgrinja delovanje Sodišča slovenske narodne časti. Kot obtoženci v razpravah tega sodišča se pojavljajo številni Slovenci, ki so jih obtoževali "sodelovanja z okupatorjem" po precej prilagodljivih in pretirano strogih kriterijih (npr. "prijateljski stiki s pripadniki okupatorske vojske in oblasti"), svoje pa je prispevala neomejena zaščita ovditelja, ki je lahko udobno izrabil delo SNČ tudi za popolnoma zasebne obračune z nezaželenimi sosedi ali konkurenti.

Z ustanovitvijo rednih civilnih sodišč jeseni 1945 je pravosodje vsaj formalno sklenilo ohodbe "revolucionarno-vojaškega" prava, čeprav je sodstvo še vedno pogosto delovalo v službi dnevne politike. Avtor je v naslednjem poglavju predstavil delo obeh celjskih sodnih instanc - Okrajnega in Okrožnega sodišča v Celju. Za osvetlitev dela obeh sodišč je avtor uporabil poleg sodnih spisov in zapisnikov oblastnih organov tudi poročila o delu, ki sta jih sodišči pošiljali nadrejenim forumom. Vse naštetu je avtorju služilo za argumentiranje teze o pretesnem "sodelovanju" pravosodja z drugimi vejami oblasti.

Zadnji del razprave je v bistvu nadaljevanje pravkar opisanega poglavja, ki nas seznanja s formalno ureditvijo pravosodja, medtem ko nas zadnje poglavje seznanja z nekaterimi najznačilnejšimi vrstami procesov. Avtor je posamezne procese razčlenil glede na strukturo ohožencev - procesi proti industrialcem in obrtnikom, proti trgovecem, proti kmetom, proti delavcem, proti duhovnikom in redovnikom ter proti pripadnikom raznih ilegalnih skupin in organizacij.

Prve tri skupine sodnih procesov je avtor obdelal zlasti z ekonomskega stališča (sodne likvidacije in zaplembe kot sredstvo za pridobitev produkcijskih sredstev), predstavljajo pa povezavo z njegovimi raziskavami gospodarskega življenja celjskega območja in že objavljenimi študijami o povojnih zaplembah. Imena, ki se pojavljajo med obtoženci (in obsojenci), so za starejše Celjane še danes simbol gospodarske uspešnosti predvojnega Celja - npr. Cater, Knez, Stermecki in Pšeničnik.

Posebnost med opisanimi sodnimi procesi predstavlja razkrivanje ozadja in mehanizmov kriminaliziranja in obtoževanja delavcev (neredko v povezavi z zasebnimi podjetniki ali pa podtikanje saboterstva v

državnih/nacionaliziranih podjetjih).

Sodno preganjanje duhovnikov in redovnikov (tema tvori ločeno poglavje) je bilo na Štajerskem (in s tem tudi na Celjskem) spričo izrazito narodnoobrambene vloge duhovščine med vojno, precej hinavsko in obsojanja vredno dejanje, saj argumentacija, ki bi ji lahko (v večini primerov) verjeli v nekdanji Ljubljanski pokrajini, namreč o odkritem kolaboriranju z okupatorji, za Štajersko zveni precej smešno - če ne bi bila usoda večine izgnane štajerske narodnozavedne duhovščine tako tragična. Da je šlo pri odnosu novih oblasti do cerkve za potencirano paranojo, nas prepričajo številni v tem poglavju opisani primeri.

V zadnjem poglavju svoje knjige se je avtor posvetil temi, ki je zlasti na Štajerskem še kako aktualna - gre namreč za številne ilegalne protirežimske organizacije in skupine, za nekakšno nedovoljeno opozicijo, ki je bila konec 40. let zbirališče številnih "ponižanih in razžaljenih", ki so svojo (in tudi občo slovensko) rešitev videli v intervenciji tujih in domačih (poraženih) sil. Te skupine so se povezovale zlasti z domačimi rojalisti in iskale stikov z zahodnimi silami. Zlasti zanimiv je avtorjev namig, da je šlo vsaj pri nekaterih tovrstnih skupinah za režimsko "padalstvo" oziroma za režimsko infiltriranje vodij nekaterih skupin. Težko si je namreč kako drugače razlagati montekristovsko izmikanje vodij nekaterih skupin, ki so se uspeli na robu naselij mesece dolgo "izmikati" številnim pregonom - ob dejstvu, da so "nižje kadre" njihove organizacije zasledovalci brž polovili.

Delo arhivista Milka Mikole je brez dvoma berljivo na več ravneh - s svojim pripovednim, ljudskim stilom je najbrž dosegel številne potomce v knjigi opisanih in v prevratnem povojnem času obsojenih kmetov, delavcev in podjetnikov, ki so tudi s tem delom morda dočakali (pre)pozno in žal najbrž edino rehabilitacijo svojih prednikov; s svojim oranjem ledine pri "oživljanju" sicer že nekoliko opisane in raziskane pravne zgodovine najnovejše dobe pa je meril verjetno tudi na zgodovinarje najmlajše generacije, ki imajo pravico do poznavanja vseh obrazov polpretekltke dobe.

Nenazadnje je delo namenjeno tudi vsem (številnim) arhivistom, ki v osrednjem ali pokrajinskih arhivih delajo s sodnim (in tudi upravnim) gradivom iz obravnavanega obdobja.

Prav zaradi široke ciljne publike lahko posebej pohvalim avtorjevo upoštevanje arhivističnih smernic pri pisanju - številnih vključenih dokumentov, fotografij, predvsem pa številnih skrbno izdelanih imenskih kazal in obširnih opomb.

Vsem, ki avtorja poznamo je jasno, da je to svojo knjigo MORAL napisati - preveč je bilo dela in preveč usod je spoznal v dolgih letih urejanja tovrstnih fondov, da bi rokopis oblečal v predalu in da ne bi dosegel ljudi, na katere je mislil, ko je odgrinjal še danes tesno zastrte tančice drugačne preteklosti.